

Malý vrcholový sport jako sub-pole

Bylo již řečeno, a lze to považovat za obecně známý fakt, že sport jako takový nabývá mnoha podob a označujeme-li jej pro účely sociologického bádání pouze jako *sport*, dopouštíme se de facto hrubého zkreslení. Pro účely další analýzy by bylo ostatně škoda redukovat komplexní pole sportu na pouhý jednodimenzionální popis, respektive redukovat množství potenciálních informací na arbitrárně zvolený náhled sportovního pole. Nemáme-li ambice analyticky obsáhnout celé sportovní pole, je třeba se soustředit na jeden jeho výřez a pokusit se o jeho detailní rozpracování. Cílem této kapitoly je popsání charakteristik konkrétního sportovního pole, případně sub-pole, v němž se tato studie pohybuje a které popisuje. Popis bude pojat z pohledu sociologické analýzy s využitím relevantních poznatků z dostupné literatury. Přesná definice výzkumného vzorku a popis reálií brněnského plaveckého sportu bude uveden v následující kapitole. K tomuto rozdělení bylo přistoupeno z důvodu větší obecnosti této kapitoly, jejíž obsah se bude prolínat i textem kapitol následujících. Spíše než vyčerpávající definici poskytneme definici výčtem; budou zmíněny jenotlivé aspekty výkonnostních až vrcholových sportů, které tvoří jejich definiční znaky. Na základě těchto definic bude představen ideální typ výkonnostního sportu s charakteristikami, které bychom mohli očekávat, pokud jsou v této části uvedená teoretická východiska platná. Budeme vycházet jak z teorie zahraničních sportovních sociologů, tak z výzkumů tuzemských, prováděných brněnskou a pražskou univerzitou. Pro získání obecných priorit platných ve sportovním poli využijeme koncepční a normativní dokumenty na české i evropské úrovni.

Sport nabývá různých forem. Každá z těchto forem má svá vlastní specifika, která ji definují a odlišují od ostatních. Může se jednat o sport pro děti ve formě sportovních kroužků při škole nebo závodní oddíly pro ty, kdo se rozhodnou věnovat se výkonnostnímu sportu. Může se jednat o zcela neorganizovaný jogging v ranních hodinách stejně jako o pravidelnou účast na masových akcích typu tradičních maratonských běhů, kterých se účastí desítky tisíc běžců od „hobby“ až po elitní kategorie („Thousands take part in marathon“, 2012). Zapomenout samozřejmě nelze na možná nejdiskutovanější formu, profesionální medializovaný sport, se kterým se jeho konzumenti setkávají na televizních obrazovkách a monitorech počítačů, případně přímo na stadionech a v halách.

Začněme při popisu pole plaveckého sportu u hranic tohoto pole, byť už víme, že hranice pole je nutno nazírat jako relativní, existující pouze ve vztahu k polím externím (Bourdieu

1978, 1988, 1998). Za optimální stav možnosti sportovat (a vstoupit tak do sportovního pole) je považována maximální možná otevřenost a odstranění překážek pro účast na sportovních aktivitách, jak je zmíněno v obecných dokumentech zachycujících veřejný zájem na přístupu ke sportu (European Sports Charter 1992, Smluva u fungování Evropské unie 2010). Přestože sub-pole amatérského neorganizovaného sportování a sportu výkonnostního až vrcholového nejsou jednoznačně propojena, převládající podpora pro sportování široké veřejnosti¹ tvoří významný aspekt přístupného a otevřeného sportovního pole, alespoň co se týká jeho „ideologické“ otevřenosti. S tímto však souvisí pochopitelně i finance, které mohou umožnit nebo naopak velmi stížit přístup do konkrétního sub-pole pro skupiny aktérů vlastnících větší či menší poměr ekonomického kapitálu.

Pro zapojení se do sítě aktérů sportovního sub-pole je tedy velmi důležité splnění jeho podmínek pro vstup, mezi které lze počítat i vlastnictví nezbytného kapitálu, které v duchu Bourdieuho teorií následně ovlivňuje umístění jedince v sociálním poli – společnosti. Jak už bylo zmíněno, sport je obecně podkládán jako vhodná náplň volného času s tím, že jeho profesionální a vrcholová podoba je pokládána za zcela legitimní způsob obživy pro celou řadu aktérů – od sportovců samotných po jejich organizační týmy, sponzory až po provázanou síť výrobců a obchodníků ke sportovním zbožím nebo merchandisingem (European Sports Charter 1992, Sekot 2006, Svoboda 2007).

Možnosti vstupu nových aktérů do konkrétního sportovního sub-pole jsou determinovány konkrétními normami a nastavenými podmínkami; nelze zde paušalizovat. Nezbytnou podmínkou pro vstup je motivace začínajícího sportovce. Zatímco u sportu neorganizovaného, který bychom možná označili za „pouhou“ hru² je jeho prostorové nebo symbolické odlišení od ostatních aktivit jen vágní, nezřetelné, lze předpokládat, že s postupující mírou organizovanosti budou tato odlišení výraznější a vstup aktéra do konkrétního sub-pole bude podmíněno splněním stále náročnějších podmínek. Jednou z prvotních podmínek pro účast aktéra v sub-poli je jistě samotná motivace pro účast. Konzistentně s teoretickými zdroji pro tuto studii ji lze označit jako přítomnost habitusu jako referenčního rámce pro jednání aktéra (viz Bourdieu 1998). Jinými slovy, prostředí aktéra, jeho *významný druhý*, jej vede k tomu, že sportovní aktivity v konkrétním sportovním sub-poli jsou pro něj žádoucí a do menší či větší míry samozřejmé. Neopomenutelný vliv má

¹ V českých podmínkách reprezentováno například hnutím Sport pro všechny (Česká asociace Sport pro všechny, „www.caspv.cz“)

² Viz typologie A. Guttmanna rozpracovávající koncept sportu v kontrastu ke hře (Guttman 2004).

pochopitelně rodina a rodinné vazby. Pokud rodiče provozují sport, lze očekávat, že i dítě jej bude spíše provozovat a naopak, menší intenzitu a frekvenci sportování lze předpokládat u dětí nespportujících rodičů. Na druhé straně je třeba odlišovat manifestovanou preferenci a vysoce kladné hodnocení sportu od samotného provozování sportovních aktivit, navíc sportovních aktivit organizovaných (Sekot 2006). Je tedy jasné, že faktorů podílejících se na zapojení jedince do sportovního života je třeba hledat více. Smě hledání naznačí následující část.

Socializační funkce sportu

Na individuální úrovni zmiňují některé výzkumy následující faktory pro aktivní účast na sportovních aktivitách: osobnostní schopnosti a vlastnosti, vliv druhých osob (rodičů a dalších členů rodiny, učitelů, vrstevníků a dalších) a existující příležitosti pro zapojení se do hry a s tím související zážitek sportovních úspěchů. Toto lze označit za socializaci do sportu (Coakley 1998). Je pravděpodobné, že bude-li dítě již od mala aktivně sportovat, bude spíše v tomto sportu pokračovat i s postupujícími léty, byť ne nezbytně na výkonnostní úrovni. Rekreační podoba zde bude v dalších letech spíše narůstat v neprospěch sportu výkonnostního. Nelze pochopitelně hodnotit, která podoba je přínosnější, ať už pro jedince nebo pro společnost. Existuje obecná diskuse o přínosech aktivního sportování pro proces socializace – do sportu i skrze sport. I samotné zaměření moderního sportu na vítězství v soutěži a úspěch jako takové snad může vyústit ve vyšší míru aspirace i v činnostech aktéra mimo sportovní pole, v osobním životě. Ačkoliv pohled na přínos sportu pro vývoj osobnosti během socializace není jednotný napříč všemi společnostmi, přesto spojení sportování a budování osobnostního charakteru obecně je přijímáno (možná se jedná o jeden z důvodů onoho obecně kladného pohledu na sport obecně) (Coakley 1998, Sekot 2006). Americký sportovní sociolog Jay Coakley dále v této souvislosti upozorňuje na několik důležitých aspektů problematiky sportu a socializace. Důležitý je dle něj fakt, že sporty jsou organizovány mnoha různými způsoby, a proto i styly a výsledky socializace mohou být a jsou různé – pozitivní i negativní. Důležitým bodem, potenciálně zpochybňujícím mnohou teorii o užitečnosti sportu, je možnost, že sport již předpokládá ve svých budoucích aktérech určité osobnostní rysy a právě lidé s těmito rysy jsou primárně motivováni pro účast na sportovních aktivitách. Tímto by ovšem byla značně omezena adorovaná schopnost sportu podílet se na budování charakteru jedince. Za další upozorňuje J. Coakley na jedinečnost prožívání každého člověka. Sportem získané osobnostní rysy se tak budou projevovat o každého jedince svébytným

způsobem, byť mohou být získány v rámci stejného sportovního sub-pole. Tito jedinci dále mohou nabyté zkušenosti postupem času revidovat na základě nových zkušeností a získaných informací, jež vedou k novému pohledu na zkušenosti minulosti. Podstatné jsou dále sociální vztahy, skrze které se aktér socializuje. Tyto také charakterizují získané poznatky a pochopený význam sportu během socializace. A nakonec, stejně jako může socializace probíhat skrze sport, může probíhat i skrze jiné sociální aktivity. Pokud jedinec nesportuje, vůbec to neznámá, že by nemohl projít cennou socializační zkušeností. Coakley jde ještě dál, když říká, že nebereme-li tyto jednotlivé faktory v úvahu, nejsme schopni postihnout celý rozmanitý a významný proces socializace skrze sport (2004).

Proces socializace je do velké míry provázán s již zmíněnou sociální stratifikací. Víme, že možnost sportování je závislá na mnoho geograficko-sociálně-kulturních faktorech. Ve skutečnosti mnoho lidí nemá možnost se věnovat sportu, kterému by chtěli a v podobě, ve které by chtěli. Joseph Maguire s kolektivem zmiňuje například golf, kde jsou zřetelně nadreprezentováni příslušníci vyšší sociální třídy, zatímco jedinci s nižším příjmem a sociálním statusem jsou zde výjimkou. Stejně tak fotbal v Evropě je ovládán muži, oproti třeba fitness aktivitám nebo gymnastice, které jsou doménou zejména žen. Určité skupiny mohou být vedeny, aby provozovaly určitý sport, nebo aby zaujímaly určité pozice v tomto sportu. Na příkladě afroamerických sportovců na amerických univerzitách (jako podstatného článku v profesionální sportovní kariéře) ukazuje, že pokud ovšem sportovní aktér nesplní konkrétní daná očekávání, následuje propad, který má vliv na jeho celý další život, neboť nedostatečné vzdělání (které je v případě atletů často pevně provázáno s jejich sportovními výkony) a s ním spojené kontakty vede často k nemožnosti nalézt odpovídající práci a postavení. Analogickou situaci nalezneme i v případě boxu, ke kterému jsou často povzbuzováni příslušníci dělnických profesí jako k jedné z mála možností útěku z deprivujících sociálních podmínek (Maguire et al. 2002).

I v českém prostředí lze vysledovat strukturu omezující přístup ke sportovním aktivitám pro některé skupiny. Jak uvádí A. Sekot, *„Existuje silná politická vůle podporovat elitní sport jako „výkladní síň“ státu, zatímco volnočasové, školské, univerzitní úrovně a formy sportu zůstávají spíše na okraji ekonomického, politického a kulturně výchovného zájmu“* (2006: 193). Stejně tak výstavba nových sportovišť může být vedena spíše ekonomickými zájmy nežli veřejným zájmem na dostupnosti sportu pro všechny potenciální zájemce. Totéž platí i pro preference jednotlivých druhů sportu při výběru typu nově budovaného sportoviště. Byť nové sportovní areály neustále vznikají, neznámá to automaticky pokrytí všech

vrstev společnosti. Stále zde interferují faktory jako vzdělání, bydliště, ekonomický kapitál, hodnotová orientace, zdravotní stav nebo rodinné poměry. Veřejná podpora je často ve vleku partikulárních ekonomických zájmů. I stát sám vidí vrcholový sport jako svého ryze kladně vnímaného reprezentanta v zahraničí a poskytuje mu svou podporu, i v neprospěch sportů malých nebo provozovaných na „nižších“, tedy amatérských nebo čistě zájmových úrovních (ibid.).

Pro dokreslení zde uvádíme stručný přehled českých dat (Eurobarometr z let 2004, 2007) vztahujících se ke struktuře populace. Zásadní diferenciaci lze vidět u proměnných věk a socioekonomický status. Čím vyššího věku byl respondent, tím větší byla šance, že sportovní aktivitám bude věnovat méně času, případně vůbec žádný. Výrazné rozdíly zakládá příslušnost k sociální třídě. Dělníci sportují téměř o polovinu méně nežli vyšší střední třída. Pravidelným sportovním aktivitám se více budou věnovat lidé žijící ve městech nežli na venkově. Data poskytují základní přehled subjektivního pohledu na překážky pro sportování. Obecně respondenti nalézali důvod pro neprovozování aktivního sportu spíše ve svém nezájmu nežli v nedostatku příležitostí. Rozdíly se nicméně ukázaly při kontrole proměnné velké město-malé město-venkov. Lidé na vesnicích pociťují jako negativní faktor pro sportování nedostatek sportovní infrastruktury. Je ovšem možné, že hlavní problém leží spíše v tom, že stávající sportoviště nevyhovují soudobým trendům ve sportovních preferencích. Druhým významným faktorem se tedy ukazuje být sociální postavení respondenta. Nižším sociálním třídám není vlastní habitus spojení se sportovními aktivitami (Špaček 2011).

Chápeme-li předchozí text jako popis procesu, kdy dochází k prolínání diskursivních praktik z jednoho sociálního pole do jiného, je třeba přijmout myšlenku, že společně s potenciálně pozitivními jevy, jako jsou třeba zmíněné zdravé ambice během života, mohou být ze sportu přejímány i vlastnosti méně přínosné. Mohou jimi být například omezení na základě gender, přehnané ambice rodičů, které ústí v enormní tlak na děti, aby uspěly ve vybraném sportu, často za doslova každou cenu. Vzhledem k vysokým nákladům spojeným s provozováním některým sportů jsou některé společenské skupiny z těchto sportů spíše vyloučeny z důvodu nedostatečného ekonomického kapitálu. S tímto stavem souvisí vlivy současného zaměření sportu, v němž vládne mimo jiné dominantní specializace. I v českých podmínkách najdeme už i základní školy speciálně zaměřené na sport, byť samozřejmě poskytující úplné základní vzdělání. Jay Coakley (1998) v této souvislosti upozorňuje na etické otázky spojené s „dětskou prací“ nebo zraněními

vyvolanými výkonově zaměřeným sportem, ke kterému jsou děti vedeny od útlého věku, de facto bez nabídky alternativ. V souvislosti se všemi zmíněnými aspekty současného sportu si položme jednu otázku: Jsou popsané vlastnosti implicitně přítomny ve sportovním poli a z něho se teprve šíří do externích polí (tj. společnosti), nebo je naopak sportovní pole takto ovlivňováno normami vnějších polí a pouze je reflektuje? Opět v souladu s teorií P. Bourdieu by pro vysvětlení byla užita střední cesta, podporovaná i Coakleym. Vlivy sociálních polí spolu navzájem interagují a pochopit zákonitosti jednoho pole nelze bez pochopení podmínek pole druhého. Zatímco vliv sportu na život jeho aktérů je neoddiskutovatelný, významy, které připisujeme sportu při jeho reprezentaci mimo sportovní pole, mají přinejmenším obdobný vliv na definici sportu a na jeho vnitřní strukturu a normy. Sportovní diskurs tedy ovlivňuje segmenty společnosti pomocí obrazů, předávaných zkušeností a narativ. Je však zpětně plně propojen se svou definicí tvořenou v rámci celé společnosti, tedy externích sociálních polí (Bourdieu 1998, Coakley 2004).

Lze ovšem blíže identifikovat situace, kdy může mít sport pozitivní a kdy negativní efekt na úspěšnou socializaci? Na základě zkušeností z empirických výzkumů jsou zmiňovány tyto typické situace, které, pokud je s nimi sport propojen, mohou vést k pozitivním vlivům na život aktérů sportovního pole:

- příležitost k ověření a vývoj identit i mimo sportovní aktivity
- znalosti o okolním světě, poznání jeho zákonitostí
- širší zkušenost překračující běžné sportovní aktivity („*jdoucí za skříňky v šatnách a hrací plochu*“ (Coakley 2004: 109)
- formování nových vztahů včetně těch mimo sportovní pole
- jasné vyjádření toho, jak mohou sportovní zkušenosti být využity pro zvládání překážek mimo sport
- příležitost pro ostatní k přístupu a jednání s aktéry sportovního pole jako s osobami, které jsou „více“ než jen sportovci
- příležitosti k posílení kompetencí a odpovědnosti v činnostech mimo sportovní pole (ibid.).

Pokud je uvedeným aktérem, na něhož sportovní sub-pole socializačně působí, dítě, lze očekávat, že vlivy sportovního kolektivu a pozorované styly chování zanechají mnohem větší stopu, než kdyby daným aktérem byl již plně socializovaný dospělý jedinec. Maximální vliv lze potom očekávat například ve sportovních centrech a sportovních školách, kde mladí lidé tráví podstatnou část svého denního času v podmínkách pevně

protknutých sportovním diskursem. Nejen v takovýchto případech je třeba pamatovat i na potenciální negativní důsledky, které socializace působením sportu může s sebou nést. Sportovní aktivity mohou omezovat příležitosti, které by aktér měl/mohl mít mimo sportovní pole, a může ústit v omezené znalosti a zkušenosti v porovnání s vrstevníky, kteří se sportu nevěnují, nebo věnují jen v jeho kondiční podobě. Rovněž tak samotné kontakty s vrstevníky jsou nutně omezeny na ty, kteří jsou stejně tak aktéry vrcholového sub-pole sportu. Očekávejme, že nebude ojedinělý případ, kdy omezené podmínky k sebe-realizaci a k běžným zážitkům dospívajících mladých lidí, vedou k jednání, často extrémnímu, chápanému jako protest právě proti omezujícím podmínkám vrcholového sportu a proti tlaku a fyzickému vypětí. Jak provedené rozhovory (byť v tomto případě nejen s plavci ale i bývalým cyklistou) vypovídají, toto může ústit například ve snahu „dohnat“ zmeškané zážitky (konzumace alkoholu, trávení času v hospodách a venku s vrstevníky) rychle, ve zvýšeném tempu, což bohužel může zároveň zavdat příčinu jednání na pomezí kriminality. V umírněnější formě může mít protest například podobu extrémní, i když jednorázové, konzumace alkoholu po nezdařeném závodě, který měl být zároveň jedním z vrcholů sportovní plavecké sezóny. Přesto všechno však nejsou k dispozici jednoznačná data, která by jasně odpověděla na otázku, zda a jaký vliv má sport na osobnost, charakter jeho aktérů. Jinými slovy, můžeme si být jisti, že vliv existuje, ale jeho drobné nuance, směr nebo charakteristika jsou jen obtížně zjištělné. Jednou z cest je studium sportu v jeho přirozeném prostředí a zkušeností, které si jeho aktéři odnášejí (Coakley 2004).

Souvisejícím problémem je, pokud se děti a dospívající mládež věnují sportu v některém ze sportovních oddílů. Mnoho z nich nabízejí obecnou sportovní přípravu, která pochopitelně neoddělitelně souvisí s konkrétním sportem. Jak upozorňuje i Aleš Sekot (2008), trendem takovýchto klubů je postupné vedení dětí k výkonnostnímu sportu spíše nežli jen ke hře a radosti z pohybu. V dětech se buduje pseudo „profí“ přístup, kdy vítězství a kvalitní výkon zastíňují všechny ostatní stránky. Nevypělá osobnost dítěte může mít pochopitelné problémy si tento étos náležitě vrcholovému sportu spojit s dalšími ideály jako je fair-play a čestné zápolení vůbec.³ Můžeme se ovšem setkat i s opačným,

³ Z vlastního pozorování lze nabídnout následující situaci dokládající zde řečené: Turnaje v bojovém sportu (juda) pro dětské věkové kategorie se účastní děti od asi 8 let výše. Není výjimkou, že po celou dobu turnaje je vidět (samozřejmě pochopitelnou) svazující nervozitu nebo slzy (občas i od bolesti) pro nezdařeném zápase. Zatímco toto vše je možné pokládat za neodmyslitelné od kontaktního sportu, jednání některých přítomných rodičů, zejména otců, patří jednoznačně do kategorie deviace ve sportu (hojně rozpracované i v teoretických monografiích). Takovýto rodič během zápasu, kterým se zdá být zcela „strhnut“, křičí na dítě pokyny, jakou strategii použít na soupeře. Ke slyšení jsou věty typu „Už nemůže, sraž ho“, „a máš ho, jdi do něho“ a podobné. Zápas je někdy následován rozčilenou diskusí s rozhodčím, pokud otec konečný verdikt považuje za nespravedlivý. Tyto situace ilustrují ostrý střet absolutně výkonově zaměřeného sportovního sub-pole a sub-pole dětské hry. Na druhou stranu, z několika takovýchto pozorování nelze generalizovat. Je nicméně užitečné zahrnout i tyto poznatky do celkového obrazu výkonnostního sportu, kde aktéry jsou děti a dospívající. Tlak rodičů je nedílnou součástí výkonnostního

pozitivním, názorem (např. Roberts 1992). Věnování se sportu na soutěžní úrovni může v tomto ohledu děti připravit na život v současné společnosti, kde je oceňován právě výkon, soutěživost a prvenství. Učení se soutěžení skrze sport může být z této perspektivy vnímáno jako pozitivní jev. I zde hrají nezastupitelnou roli vrstevníci nebo rodiče. Autor nabízí tento příklad: po zápase v baseballu jdou malí sportovci domů a cestou se začínají dohadovat, čím tým v zápase nakonec zvítězil. Na dotaz, proč má být toto předmětem hádky, protože pokud si to nepamatují, znamená to ve skutečnosti, že to není důležité, jeden z chlapců odpoví: „*Ale můj táta se mě vždy ptá, kdo zvítězil!*“ (ibid.: 188).

Diskursivní praktiky ve sportu

Neexistuje jeden univerzální model sportu. Aniž by bylo nezbytné zmiňovat jednotlivá sportovní odvětví, zastavme se nejdříve u obecnějších popisů typů organizace a struktury sportu a norem, které v těchto typech panují. Způsobů, jak se takového přehledu zhostit, je mnoho. Zde si představíme dva základní charakteristické typy sportu, v nichž lze potom vyhledávat jednotlivé rysy využitelné při třídění poznatků ze samotného výzkumu. Jedná se o typologii „power and performance“ a „pleasure and participation“, tedy síla a výkon oproti potěšení z účasti. Původně toto členění představil již zde zmiňovaný americký sociolog Jay Coakley (1998, 2004). Nicméně dále byly tyto typy rozpracovány i v dalších monografiích a článcích, byť i pod jinými jmény. V našem prostředí se s tímto rozdělením ztotožňuje třeba rovněž již zmiňovaný Aleš Sekot (2006, 2008) I v této studii jej přijmeme jako užitečný nástroj pro konceptualizaci konkrétního sub-pole sportu; nejprve v obecnější rovině, poté vztážené na konkrétní případ, tedy brněnský plavecký sport.

Sport typu *síla a výkon* je definován způsobem, který nám opět připomene charakteristiku moderního sportu jako takového od Allena Guttmanna (2004), viz část xx. Dominantním tématem je vysoká míra organizovanosti a hegemonní étos soutěžení. Dalšími definičními znaky jsou (Coakley 2004):

- užívání fyzické síly, rychlosti a překračování limitů za pomoci agresivity vůči soupeři, to celé s cílem dosažení vítězství
- preference soutěživosti, oddanosti sportu a dřiny při tréninku, obětování se a snášení bolesti s vidinou úspěchu
- obdiv k rekordům, jejich dosahování a překonávání, užívání těla jako stroje a využívání technologií pro jeho „údržbu“ a kontrolu

sportu a snad i napříč sportovními odvětvími.

- systémy výběru sportovců na základě fyzických schopností a úspěchu v soutěžích
- hierarchická struktura řídicích orgánů, kde sportovci jsou podřízeni trenérům a trenéři zase vlastníkům klubů a jejich manažerům
- definování soupeřů jako nepřátel

Zhodnotíme-li tyto charakteristiky, je patrné, že podstatná část velkých profesionálních a medializovaných sportů odpovídá přesně vlastnostem zde popsaným. Pokud přijmeme známé sportovce jako uznávané „hrdiny“ a vzory ovlivňující jednání jiných lidí, lze očekávat, že tento typ bude převládat i na nižších stupních hierarchie typů sportovních sub-polí, kde medializovaný profesionální sport je na nejvyšším stupni pomyslného žebříčku.

Coakley (ibid.) upozorňuje, že přestože je tento typ sportu dominantní v mnoha kulturách a zemích, lze nalézat i typy jiné. Může u nich jednat o modifikaci některých aspektů uvedené síly a výkonu ale také o vymezenou alternativu se zcela opačnou charakteristikou. Jinými slovy potěšení z účasti:

- aktivní účast na sportovních aktivitách definovaná vztahy mezi lidmi, myslí a tělem nebo mezi fyzickou činností a okolním prostředím
- etické aspekty projevu aktéra, podpora zdraví, herního prožitku a vzájemné vztahy mezi spoluhráči a protihráči
- posílení sebe sama skrze uvědomění si těla jako zdroje libosti a pozitivního prožitku
- vědomí odlišnosti fyzických schopností účastníků hry
- vztahy založené na demokratickém základě, spolupráci, sdílení moci a zisků i nákladů mezi atlety a trenéry
- vzájemná podpora aktérů založená na předpokladu, že soutěžíme s někým, nikoliv *proti* někomu. Soupeři nejsou nepřátelé ale někdo, kdo nám pomáhá otestovat naše schopnosti.

Autor sám dodává, že tyto dvě formy nepostihující celé spektrum sportu a způsobů jeho organizace a stylu soutěží. Některé sporty mohou obsahovat prvky z obou typů.⁴ Je to ale kategorie síla a výkon, která přitahuje největší pozornost a podporu sponzorů a o které je možné říci, že dominuje sportovnímu poli. Z hlediska socializace pochopitelně oba typy nabízejí odlišnou zkušenost a nabízí se otázka, proč je jeden z nich dominantní v současné kultuře. V souladu s kritickými teoriemi jsou to aktéři s mocenským kapitálem,

⁴ Jako příklad neagresivního, nekontaktního, ale přitom fyzicky náročného sportu bývá dáván například tchoukball (Bláha 2009).

kteří mají možnost definovat veřejné mínění a ovlivňovat normy. Z jejich úhlu pohledu je ideál výkonu a silového působení na okolí styl jednáním, který je pro ně přirozené a přináší jim úspěch. Sport podporující jimi preferované ideály jim pomáhá naplňovat jejich zájmy tím, že reprezentuje tyto ideály pro širokou veřejnost a podílí se tak na upevňování konkrétního diskursu (síly a výkonu) v širokém sociálním poli. Takto zpětně dochází z posílení jejich současného postavení. Pokud je tedy soutěživost propagována ve spojení s populárním sportem, je zároveň legitimizováno postavení mocenských aktérů, kteří si své místo čestně vypracovali a vyhráli (jak praví jejich obraz). J. Coakley nabízí k zamyšlení situaci, kdy jsou sporty druhého typu podporovány bohatými sponzory. V podstatě se tak děje tehdy, pokud přijmou mnohé z logiky síly a výkonu. Jako příklad jmenuje do té doby alternativní sporty (např. skateboarding, snowboarding, BMX nebo surfing) ze kterých televizní koncern ESPN vytvořil X Games, tedy plně komercializovanou sportovní soutěž kopírující ostatní velké profesionální soutěže. Vzhledem k tomu, že zmíněné alternativní sporty sdružují kolem sebe silnou sub-kulturu svých příznivců, nikoliv všichni jejich aktéři s uvedenou ztrátou vlastního území souhlasí. Existují i případy, že sportovec se účastnil soutěže organizované dle zvyklostí velkého sportu, nicméně svou účast pojal jako čistý protest: startovní číslo měl připevněné obráceně a místo předepsaných prvků předváděl svou „volnou jízdu“, tedy prvky, kterými by se pravděpodobně bavil mimo soutěž v parku nebo na hřišti, aniž by se snažil o soutěžení ve smyslu porážení soupeřů (Coakley 2004, Sekot 2008).

Jaký vliv má charakter sportovního sub-pole na své aktéry

Možná ještě více než v případě vrcholového profesionálního sportu, jakéhosi vrcholu pyramid, jsou ve výkonnostních sportech na nižších stupních přítomny mocenské struktury ovládající hráče v podobě trenérů, učitelů ale třeba i rodičů. Vzhledem k tomu, že vrcholový sport vyžaduje, aby se mu hráči věnovali od nízkého věku tak, aby po dosažení dospělosti dosáhli optimálních výkonů, v prvních fázích kariéry se jedná o dospívající mladé lidi, často i děti, které jsou pochopitelně mnohem náchylnější k podlehnutí okolí, a tedy k převzetí ve sportovním poli dominantních názorů. Zde je toto sportovní pole a jeho konkrétní sub-pole reprezentováno nejen zmíněnými trenéry a dalšími mnohem staršími aktéry, ale i jejich vrstevníky, kteří reprezentují přijímanou normativní strukturu sportu.

Jakmile je pravděpodobné, že spojením se sportem lze dosáhnout nějakých výhod, finančních ale i jiných, stává se sportovní pole objektem zájmu mocných aktérů z externích

polí. Ti považují za zdroj symbolického kapitálu, jehož ovládnutí umožní jeho transformaci v kapitál ekonomický či politický, jenž potom využijí pro své další aktivity. Zmiňme se tedy nyní o hegemonii ve sportovním poli.

Z hlediska politické ekonomie sportu je stále aktuální gramsciánský přístup, který, aplikován na sub-pole vrcholového sportu, vidí mocné aktéry využívající sport pro reprezentaci svých názorů, posilující tak jeho dominantní postavení v kultuře a společnosti. Spole s dominantními názory se tak mezi konzumenty sportu rozšiřuje i povědomí o tom, že jsou to právě mocní aktéři (velké koncerny, mediální společnosti), díky jimž může divák sledovat svůj sport. Kulturní hegemoni tak budují ideologické „výspy“ v myslích ostatních lidí (Coakley 2004). Sport je navíc sociálním polem nanejvýš konzervativním. Přejímá tradiční hodnoty a sociální řád. Tímto se dostáváme zpět k tématu prolínání dominantních hodnot soudobé společnosti a sportu, jako jsou disciplína, náročná práce, podřízení se autoritám atd. Díváme-li se z tohoto úhlu pohledu na dětské soutěže a sportování dětí obecně (zejména v organizovaných oddílech), vidíme najednou mimo přípravu na budoucí vrcholové výkony i další ze způsobů, jak předávat dál určitý světový názor, určité hodnoty. V obecné sociologické diskusi bývají zmiňována i témata genderových rolí jako další ze vštěpovaných názorů do myslí mladé generace (Eitzen 2000). Opět se naskytá otázka, nakolik lze toto zobecnit. Odpověď by měla, alespoň částečně, přinést sebraná data.

Pro otázky ohledně sociální kontroly ve sportu je podstatná i hierarchie a organizace sportovních klubů a oddílů. Ať už jsou organizovány v rámci škol nebo samostatně, bývá pravidlem, že patří do širší struktury ovládané určitou asociací, nadřízenými orgány, stanovami a pochopitelně závaznými pravidly, dle kterých se řídí veškeré soutěže a tedy i příprava v domovském oddílu. V případě vrcholových sportů autoritami mohou být i vrcholné soutěže jako jsou mistrovství Evropy, světa nebo olympijské hry. Všechny tyto instituce ukládají svým aktérům dle jakých pravidel mají sportovat, určují, komu bude umožněno se účastnit kterých soutěží a v neposlední řadě kontrolují i styl chování atletů, zejména na samotném sportovišti. Stanley Eitzen jmenuje několik hlavních aktérů, kteří se zejména podílejí na kontrole v rámci sportovních organizací. Jsou to funkcionáři dbající na dodržování pravidel a řídící sportovní organizace. Sem patří i rozhodčí na sportovních soutěžích. Dále to jsou trenéři, předávající svým svěřencům sportovní dovednosti společně s obecně sdílenými názory a myšlenkami dominantními v konkrétním sportovním poli. A v neposlední řadě jsou to samotní sportovci, kteří recipročně vytvářejí tlak na své

spoluhráče v rámci neformálních vztahů, které jsou však řízeny sdílenými pravidly, jejichž dodržování je, stále neformálně, vyžadováno (ibid.).

Speciální případ: sport a mládež

Už bylo zmíněno, že současný model sportu pro děti a mládež časem plynule přechází do sportu výkonnostního a vrcholového. Sportovní oddíly pro děti jsou postupem času stále více řízeny dle zásad přípravy pro výkonnostní sport. V této souvislosti rozděluje Jay Coakley (2004) sporty na neformální, kontrolované hráči, a formální, kontrolované pevně danou organizací striktně řízenou dospělými.

Participace dětí ve sportovních oddílech je v současné době plně akceptovanou volnočasovou náplní a naopak rodiče, kteří by svému dítěti neumožnili tímto způsobem trávit volný čas, se mohou ocitnout pod tlakem části svého okolí.⁵ Vyplnění volného času dítěte organizovanou činností řízenou jiným dospělým je právě teď jedním z ideálních způsobů trávení volného času (jenž se však s postupem na výkonnostní stupeň může velmi lehce stát hlavní náplní dne a týdne vůbec). Každý rodič ovšem může očekávat od sportování svého potomka něco jiného. Může to být jen „smysluplná“ náplň volného času, neboť volnočasové aktivity organizované samotnými dětmi jsou často považované za potenciální zdroj deviantního chování. Na druhé straně může rodič očekávat sportovní úspěchy a jejich nedostatek může být pro něj zdrojem zklamání. Aniž bychom chtěli zpochybňovat význam trávení volného času dětí na bezpečném místě a se zajištěným dohledem, přesto je pro sociologii užitečné se ptát, nakolik je tento stav ovlivněn dominantním postavením výkonnostního sportu v současné kultuře. Sport je (i pro děti) k vidění v televizi, je předmětem diskusí mezi lidmi a je popisováno bohatstvím a slávou populárních atletů, kteří zaujímají podobné postavení jako hvězdy filmu a populární hudby (ibid.).

Výsledky některých pozorování naznačují, že děti, pokud hrají hru, kterou organizují sami, se soustředí na následující hlavní body: akci, osobní zapojení do této akce, vzrušující zážitek a výzvu a příležitost posílit přátelství s druhými během hry. Bylo by přílišným

⁵ „Jedním z negativních důsledků uvedených změn je, že rodiče z dělnické třídy a nízkopříjmových skupin mohou být označeni za nezodpovědné nebo nestarající se o své děti, protože nejsou schopni finančně zajistit kontrolu svých dětí tak, jako to dělají bohatší rodiče. Dále je pravděpodobné, že nebudou mít čas a další potřebné zdroje, jež jsou potřeba pro účast a nezbytné zajištění organizovaných sportovních programů. Tímto způsobem je organizovaný sport pro děti propojen s ideologickými a politickými otázkami a diskusemi o definici rodičů z nízkých příjmových skupin a jak tito odpovídají ideálu „rodinných hodnot“ ve společnosti.“ (Coakley 2004: 131).

zjednodušením říci, že formální sporty řízené pravidly, která kontrolují sportovní asociace mají právě opačný průběh a opačné zážitky oproti těm výše jmenovaným. Zcela jistě je zde však zřetelně přítomen onen étos moderního, vrcholového sportu, jenž klade důraz na vítězství a výkony v rámci formálně organizovaného sportu s jasně danými rolemi jeho aktérů. Ti berou své sportování nanejvýš seriózně a jako svou primární náplň času, jakýsi ekvivalent povolání. Na vyšší úrovni je toto pojetí umocněno tím, že sportovci začínají dostávat i finanční podporu a dostávají se tak částečně do sub-pole profesionálního sportu (Sekot 2008, Coakley 2004) .

Nelze pochopitelně činit kompletní závěry o charakteru námi sledovaného sub-pole menšího vrcholového sportu z popisu dominantních medializovaných profi-sportů. Na druhé straně, pokud nás zajímá analýza konstrukce sportovních kvězd, je nezbytné pochopit obecný proces, kterým ve sportu probíhá reprezentace dominantních sdílených hodnot. Lze předpokládat, že se tento proces nebude lišit v závislosti na „velikosti“ konkrétního sportu? Další zajímavou otázkou je, zda ti, kteří, dobrovolně či nikoliv, předčasně oslabí své vazby na sub-pole vrcholového sportu (např. kvůli studiu nebo poklesu výkonnosti), budou deklarovat odlišný pohled na proces konstrukce dominantních témat ve sportovním sub-poli.

Literatura

Bláha, Ladislav. 2009. "Oblasti potenciálního přínosu tchoukballu české společnosti." sborník z konference *Společenská úloha sportu*, 19. 11. 2009, Praha: UK FTVS, p. 72–78.

Bourdieu, P. 1988. „Program for a sociology of sport.“ *Sociology of Sport Journal* 5(2): 153-161.

Bourdieu, Pierre. 1978. „Sport and social class.“ *Social Science Information* 17(6): 819-840.

Bourdieu, Pierre. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.

Coakley, Jay. 1998. *Sport in Society. Issues and Controversies*. Boston: McGraw Hill. Sixth edition.

Coakley, Jay. 2004. *Sport in Society. Issues and Controversies*. Boston: McGraw Hill. Eighth edition.

Eitzen, Stanley D. 2000. "Social Control and Sport." In *Handbook of sports studies*, eds. Jay Coakley and Eric Dunning. London: SAGE Publications, p. 370–381.

European Sports Charter. 1992. In *Recommendation No. R(92) 13 Rev, on the revised European Sports Charter*.

Guttman, Allen. 2004. *From Ritual to Record : The Nature of Modern Sports*. New York: Columbia University Press.

Maguire, Joseph et al. 2002. *Sport Worlds. A Sociological Perspective*. Champaign, IL: Human Kinetics.

Roberts, Glyn C. 1992. "Children in Competition : A Theoretical Perspective and Recommendations for Practice." In *Applied Sociology of Sport*, eds. Andrew Yiannakis and Susan L. Greendorfer. Champaign, IL: Human Kinetics Books, p. 179–192.

Sekot, Aleš. 2008. *Sociologické problémy sportu*. Praha: Grada Publishing, a.s.

Sekot, Aleš. 2006. *Sociologie sportu*. Brno: Paido.

Svoboda, Arnošt. 2007. „Internetové prezentace sportovců po ukončení kariéry: Zůstává sportovec sportovcem?“ Brno: Masarykova univerzita. Nепublikováno.

Smlouva o fungování Evropské unie. 2010. *Úřední věstník Evropské unie*, 2010/C 83/01.

„Thousands take part in marathon“. 2012. BBC. <http://www.bbc.co.uk/news/uk-england-london-17785660> (Přístup leden 3, 2013).

Špaček, Ondřej. 2011. “Sport pro všechny? Sociální nerovnost a sportovní aktivity.” *Sociální studia* VIII(1): 53–78.

WWW stránky
www.caspv.cz